

Åtgärdsprogram för älvängslöpare, 2011–2015

(Platynus longiventris)

RAPPORT 6447 • JUNI 2011

Åtgärdsprogram för älvängslöpare 2011–2015

(Platynus longiventris)

Hotkategori: akut hotad (CR)

Programmet har upprättats av
Hans-Erik Wanntorp, Stockholms universitet

Beställningar

Ordertel: 08-505 933 40

Orderfax: 08-505 933 99

E-post: natur@cm.se

Postadress: CM Gruppen, Box 110 93, 161 11 Bromma

Internet: www.naturvardsverket.se/publikationer

Ansvarig utgivare: Naturvårdsverket

Tel: 08-698 10 00, fax: 08-20 29 25

E-post: natur@naturvardsverket.se

Postadress: Naturvårdsverket, SE-106 48 Stockholm

Internet: www.naturvardsverket.se

Koordinerande myndighet:

Länsstyrelsen i Gävleborgs län

Tel: 026-17 10 00

E-post gavleborg@lansstyrelsen.se

Postadress: 801 70 Gävle

Internet: <http://www.lansstyrelsen.se/gavleborg>

ISBN 978-91-620-6447-1

ISSN 0282-7298

© Naturvårdsverket 2011

Elektronisk publikation

Form: Naturvårdsverket

Grafisk produktion: Fidelity Stockholm

Omslagsbilder:

Stora bilden: Linda Svensson, Länsstyrelsen i Gävleborg

Lilla bilden högst upp: Bergslagsbild

Lilla bilden längs ned: Chiristoffer Fägerström

Förord

Naturvårdsverket har i flera sammanhang, bl.a. i ”Aktionsplan för biologisk mångfald” (1995) framhållit vikten av att utarbeta och genomföra åtgärdsprogram för hotade arter och biotoper. Åtgärdsprogrammen och deras genomförande är nu ett av flera verktyg för att nå det av riksdagen beslutade miljö kvalitetsmålet, Ett rikt växt- och djurliv (prop 2004/05:150 Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag) och samtliga sex ekosystemrelaterade miljömål, (prop. 2000/01:130 Svenska miljömål – delmål och åtgärdsstrategier). Miljömålet slår bland annat fast att antalet hotade arter ska minska med 30 % till 2015 jämfört med år 2000. Under våren 2010 presenterades regeringens proposition Svenska miljömål – för ett effektivare miljöarbete (2009/10:155). I propositionen lyfts åtgärdsprogramarbetet fram under åtgärdena för miljömålet Ett rikt växt- och djurliv. Under insatserna som tas upp för att nå målet, nämns bland annat att arbetet med åtgärdsprogrammen behöver intensifieras. Åtgärdsprogrammet är också ett steg för att uppnå det internationella målet om att senast 2020 ha förbättrat hotade arters bevarandestatus. Detta mål är ett av sammanlagt 20 delmål som antagits inom konventionen för biologisk mångfald för att uppnå visionen ”Living in harmony with nature”.

Åtgärdsprogrammet för bevarande av älvängslöpare (*Platynus longiventris*) har på Naturvårdsverkets uppdrag upprättats av Hans-Erik Wanntorp, Stockholms universitet. Programmet presenterar Naturvårdsverkets syn på vilka åtgärder som behöver genomföras för arten.

Åtgärdsprogrammet innehåller en kortfattad kunskapsöversikt och presentation av åtgärder som behövs för att förbättra älvängslöparens bevarandestatus i Sverige under 2011–2015. Åtgärdena samordnas mellan olika intressenter, varigenom kunskapen om och förståelsen för arten eller biotopen ökar. Förankringen av åtgärdena har skett genom samråd och en bred remissprocess där statliga myndigheter, kommuner, experter och intresseorganisationer haft möjlighet att bidra till utformningen av programmet.

Det här åtgärdsprogrammet är ett led i att förbättra bevarandearbetet och utöka kunskapen om älvängslöparen. Det är Naturvårdsverkets förhoppning att programmet kommer att stimulera till engagemang och konkreta åtgärder på regional och lokal nivå, så att arten så småningom kan få en gynnsam bevarandestatus. Naturvårdsverket tackar alla de som har bidragit med synpunkter vid framtagandet av åtgärdsprogrammet och de som kommer att bidra till genomförandet av detsamma.

Stockholm i juni 2011

Eva Törnelöf
Direktör Naturresursavdelningen

Fastställelse, giltighet, utvärdering och tillgänglighet

Naturvårdsverket beslutade den 17 februari 2011 enligt avdelningsprotokoll 1 §, i ärendet NV-02264-11, att fastställa åtgärdsprogrammet för älvängslöpare (*Platynus longiventris*). Programmet är ett vägledande, ej formellt bindande dokument och gäller under åren 2011–2015.

Utvärdering och/eller revidering sker under det sista året programmet är giltigt. Om behov uppstår kan åtgärdsprogrammet omprövas tidigare. Giltighetsperioden för åtgärdsprogrammet förlängs om det inte fattas beslut om att programmet ska upphöra eller nytt program för älvängslöparen fastställs.

På www.naturvardsverket.se kan det här och andra åtgärdsprogram laddas ned gratis eller köpas som publikation.

Innehåll

FÖRORD	3
FASTSTÄLLELSE, GILTIGHET, UTVÄRDERING OCH TILLGÄNGLIGHET	4
INNEHÅLL	5
SAMMANFATTNING	7
SUMMARY	9
ARTFAKTA	11
Översiktlig morfologisk beskrivning	11
Beskrivning av arten	11
Förväxlingsarter	11
Biologi och ekologi	12
Föröknings- och spridningssätt	12
Livsmiljö	12
Artens lämplighet som signal- eller indikatorart	15
Utbredning och hotsituation	15
Historik och trender	15
Orsaker till tillbakagång	16
Aktuell utbredning	18
Aktuella populationsfakta	19
Aktuell hotsituation	20
Troliga effekter av olika förväntade klimatförändringar	21
Skyddsstatus i lagar och konventioner	21
Nationell lagstiftning	21
EU-lagstiftning och internationella konventioner	21
Övriga fakta	22
Erfarenheter från tidigare åtgärder som kan påverka bevarandearbetet	22
VISION OCH MÅL	23
Vision	23
Bristanalys	23
Långsiktigt mål (2020–2030)	23
Kortsiktigt mål (2011–2015)	24
ÅTGÄRDER OCH REKOMMENDATIONER	25
Beskrivning av åtgärder	25
Information	25
Ny kunskap	25
Inventering	25
Biotopvård	26
Restaurering och nyskapande av livsmiljöer	26
Direkta populationsförstärkande åtgärder	26

Omprovning av gällande bestämmelser	26
Skötsel i skyddade områden	26
Områdesskydd	27
Miljöövervakning	27
Uppföljning	27
Allmänna rekommendationer	27
Åtgärder som kan skada eller gynna arten	27
Finansieringshjälp för åtgärder	28
Utplantering	28
Myndigheterna kan ge information om gällande lagstiftning	28
Råd om hantering av kunskap om observationer	28
KONSEKVENSER OCH SAMORDNING	30
Konsekvenser	30
Åtgärdsprogrammets effekter på andra rödlistade arter	30
Åtgärdsprogrammets effekter på olika naturtyper	30
Intressekonflikter	30
Samordning	31
Samordning som bör ske med andra åtgärdsprogram	31
Samordning som bör ske med miljöövervakningen	31
REFERENSER	32
BILAGA 1 FÖRESLAGNA ÅTGÄRDER	34
BILAGA 2	36

Sammanfattning

Detta åtgärdsprogram gäller den starkt hotade skalbaggen älvängslöpare (*Platynus longiventris*). Programmet redogör för vad som är känt om artens förekomst och ekologi. Åtgärder föreslås för att bevara arten i Sverige. Genomförandeperioden omfattar åren 2011–2015. Därefter bör programmet omprövas och revideras. Programmet är vägledande men inte legalt bindande.

Älvängslöparen (tidigare missvisande kallad ”urskogslöparen”) är en av våra mest sällsynta jordlöpararter. I Norden är arten känd bara från ett litet område på gränsen mellan Svealand och Norrland i östra Sverige. Under de senaste hundra åren har den bara påträffats vid Nedre Dalälven från Hedemora till Älvkarleby och under senare tid endast i den östra delen av detta område. Totalutbredningen sträcker sig från floderna Elbe och Rhen i Mellaneuropa till floden Ob och Sajanska bergen i västra Sibirien. Arten är i hela sitt utbredningsområde knuten till översvämningssområden längs större floder. I Mellaneuropa är den överallt sällsynt och hotad. I den svenska rödlistan (Gärdenfors 2010) är arten placerad i hotkategorin akut hotad (CR).

Älvängslöparen är en ekologisk opportunist som utnyttjar det rika utbudet av hoppstjärtar på näringsrik ängsmark som blottas efter översvämning. Arten har utmärkt flygförmåga och så fort vattnet dragit sig tillbaka på sommaren infinner sig skalbagarna på strandängarna. Där sker också fortplantningen. Larverna utvecklas snabbt till följd av den rika näringstillgången och efter fem veckor finns redan en ny generation skalbaggar på strandängarna. Övervintringen sker i närliggande skogsmark under lös bark på liggande och stående döda trån. Dit söker arten sig även vid högvatten sommartid. Genom sitt levnadssätt är arten starkt beroende av översvämningförhållandena och storleken av lokalpopulationerna kan därför variera extremt mellan olika år.

Vid Dalälven har älvängslöparens utbredningsområde och populationsstorlek minskat i sen tid. Orsaken är framför allt regleringar av älvens vattenföring förorsakade av vattenkraftsutbyggnad. Dessa har medfört att stora arealer ängsmark överdämts och att vattenflödet i älven utjämnats så att vårfloden blivit både mindre och kortvarigare. Korttidsregleringar som gör att älvängarna översvämmas under fortplantningstiden är också negativa. En viktig negativ faktor är att de vidsträckta översvämningssygnade slätterängarna som hävdades ännu för 100 år sedan, efter hand övergivits och nu till stor del växt igen med videsnår och högt gräs.

De åtgärder som föreslås i programmet är dels en översiktlig inventering av artens förekomst i nedre Dalälvsområdet, Testeboån och Gavleån, dels en översiktlig inventering av välbevarade älvängar i hela området. Bland dessa bör ett antal (ungefär tio) lämpliga restaureringsobjekt väljas ut för att därefter röjas och årligen hävdas genom slätter för att skapa lämpliga fortplantningslokaler för arten. Man bör också förhandla med kraftbolagen om införandet av en mer naturlig översvämningssygnad i Nedre Dalälven. Kraftigare försommaröversvämningar kommer att gynna den ek- och aspdominerade svämskogen kring Nedre Dalälven och därmed en stor mängd hotade och missgynnade arter.

Åtgärdsprogrammets mål är att senast 2015 ska älvängslöparens lokalpopulation i östra delen av Nedre Dalälven ha ökat starkt och att det finns etablerade lokalpopulationer på flera lokaler även i västra delen av området. Ett långsiktigt mål är att det ska finnas i minst tio livskraftiga delpopulationer av arten mellan Avesta till Älvkarleby samt att lokalpopulationer även ska finnas högre upp längs Dalälven och vid Testeboån i Gästrikland.

Kostnaderna för de föreslagna åtgärderna beräknas till 1 240 000 kr.

Summary

This action plan relates to *Platynus (Limodromus) longiventris*, a severely endangered species of ground beetle. The plan describes what we know about the distribution and ecology of this species, and proposes that a number of measures for its preservation be implemented from 2011 to 2015. After that period, the plan should be re-evaluated and revised. The plan is of advisory nature and is not legally binding.

The ground beetle *Platynus longiventris* is among the rarest of Swedish beetles. In Scandinavia *P. longiventris* has only been observed in a small area at the border between the Svealand and Norrland regions of eastern Sweden. During the past 100 years, it has been found in the lower Dal River valley, from Hedemora to Älvkarleby, and recently, only in the eastern part of that area. The total range of the species extends from the Elbe and Rhine in Central Europe to the Ob River and the foothills of the Sayan Mountains in western Siberia. Throughout its range, the species is limited to flooded areas of major rivers. The species is rare and endangered all over Central Europe. The Swedish Red List (Gärdenfors 2010) classifies it as Critically Endangered (CR).

Platynus longiventris is an ecological opportunist, exploiting the abundance of springtails found in nutrient-rich bare ground exposed after inundations. It is an excellent flyer, arriving at alluvial meadows as soon as the water has receded, and beginning to breed. The larvae grow rapidly thanks to the ample food supply, with a new generation of beetles observed in the alluvial meadows after only five weeks. Hibernation takes place in nearby woodland, mostly under loose bark on fallen or standing dead trees. The species also seeks out this habitat during summer high water periods. Because of its way of life, this species is very dependent on flooding conditions, and the size of local populations may show extreme variations from year to year.

The range and population of *Platynus longiventris* near the Dal River have recently decreased. The primary cause is the change in water flow resulting from the construction of hydroelectric power plants. This has meant that large meadowland areas have been affected by dams, and that the water flow in the river has been smoothed out so there are fewer and shorter spring floods. Short-time adjustments that flood the alluvial meadows during the breeding season also have negative consequences. One important negative factor is that the large hayfields that were maintained as late as 100 years ago and which benefited from the flooding, have gradually been abandoned, and are now largely overgrown with willows and tall grass.

The plan proposes measures that include a survey of the incidence of the species in the lower Dal River area, the Testebo River, and Gavle River, as well as a general survey of the well-preserved alluvial meadows throughout the entire area. A number of these (about ten) suitable restoration sites should be chosen, and subsequently be cleared and maintained through annual mowing to provide suitable reproduction habitats for the species. There should also be negotiations with the power companies to achieve a more natural flooding situ-

ation the lower Dal River. Heavier early summer flooding with longer duration will favour also the now endangered oak/aspens-dominated alluvial woodlands near the lower Dal River, and thus also a great number of endangered species.

The goal of this action plan is a significant increase in the local population of *Platynus longiventris* in the eastern part of the lower Dal River by the year 2015, and the establishment of local populations in several places in the western part of the area. A more long-term goal is that there should be at least ten viable sub-populations of the species between Avesta and Älvkarleby, and that local populations should also be found further up along the Dal River and the Testebo River in Gästrikland.

The cost of the proposed measures is estimated at SEK 1,240,000.

Artfakta

Översiktlig morfologisk beskrivning

Beskrivning av arten

Älvängslöparen tillhör skalbaggsfamiljen jordlöpare (Carabidae). Jordlöpare är vanligen marklevande rovdjur med långa ben och kraftiga käkar, mörkt färgade och varierar i storlek mellan några millimeter och flera centimeter. Släktet *Platynus*, dit älvängslöparen hör, kallas på svenska skugglöpare eftersom de ofta förekommer i skogsmiljö. Älvängslöparen (*Platynus longiventris*) är en 13–14 mm lång, tämligen spenslig art. Kroppen är svart med långa svartbruna ben och antenner. Täckvingarna är parallellsidiga med tydliga längsstrimmor. Halsskölden, som är betydligt smalare än täckvingarna, är tydligt hjärtformad med avsatta, spetsiga bakhörn (Figur 1). Skugglöparna är svårbestämda (se nedan). Lämplig bestämmingslitteratur är Lindroth (1961 eller 1985).

Figur 1. Älvängslöparen (*Platynus longiventris*) utmärks av smal, hjärtformad halssköld och parallella täckvingesidor (Foto Christoffer Fägerström).

Förväxlingsarter

Älvängslöparen kan möjligen förväxlas med de större arterna i det närstående släktet kärrlöpare (*Agonum*), som också har smal halssköld i förhållande till täckvingarna. Man skiljer dem ändå lätt åt genom kärrlöparnas mindre storlek och att dessa har avrundade bakhörn på halsskölden. Alskugglöparen (*Platy-*

nus livens) förekommer tillsammans med älvängslöparen i nedre Dalälvens fuktskogar. Den liknar älvängslöparen genom att ha parallella täckvingesidor, men har liksom kärrlöparna helt avrundade halssköldhorn. Två storväxta arter av skugglöpare, lövskugglöparen (*P. assimilis*) och sumpskogslöparen (*P. krynicki*), är däremot svåra att skilja från älvängslöparen. Båda dessa arter är dock något mindre än älvängslöparen, upp till 12 mm långa, och har kortare, mera rundade, inte parallellsidiga täckvingar. Sumpskogslöparen förekommer sällsynt i södra Sverige (Skåne, Småland, Öland och Gotland). Lövskugglöparen, däremot, är tämligen allmän och har vidsträckt utbredning i Sverige. I svämskogarna kring Nedre Dalälven förekommer den tillsammans med älvängslöparen.

Biologi och ekologi

Föröknings- och spridningssätt

Älvängslöparens välutvecklade flygvingar gör den till en dokumenterat god flygare som säkerligen med lätthet rör sig mellan de olika lokalerna vid Dalälven. Den goda flygförmågan gör också att individerna, när vattnet stiger, snabbt kan sätta sig i säkerhet i närliggande skogsmark. Flera studier visar att arten under lämpliga förhållanden flyger både dagtid och nattetid (t.ex. Bonn 2000).

Genom sin goda flygförmåga kan arten snabbt kolonisera även avlägsna översvämningsmarker, och redan någon dag efter det att högvattnet dragit sig tillbaka kan arten påträffas i mängd på nyblottad näringsrik mark. Larvutvecklingen sker snabbt och redan fem veckor efter det att arten först dykt upp på nyblottad mark, påträffas den nya generationen skalbaggar på strandängarna. Under eftersommaren flyger skalbaggar till närliggande skogsmark för övervintring.

Livsmiljö

I Sverige har älvängslöparen uppfattats som ett mer eller mindre trädlevande djur, bundet till lövurskogar (Lindroth 1945, Baranowski 1977). Denna uppfattning ledde till att den gavs det missvisande svenska namnet ”urskogslöpare” (Ljungberg 1999). Genomgång av aktuell forskning om artens biologi och miljökrav i samband med detta åtgärdsprogram visar att arten främst bör uppfattas som ett marklevande strandängsdjur.

Från Sverige finns inte mycket information om älvängslöparens biologi. Följande beskrivning grundar sig därför helt på undersökningar i Mellan-europa, främst i Österrike. Det finns emellertid ingen anledning att tro att arten skulle ha en annan biologi hos oss än i resten av utbredningsområdet.

Samtliga mellaneuropeiska studier visar entydigt att älvängslöparen är ett starkt specialiserat rovdjur, bundet till stränderna i större floders vattensystem. Den lever utmed lugnare partier (eller vid sjöar) på mark som översvämmas under vårens och försommarens högvatten. I dessa lugna flodpartier är trans-

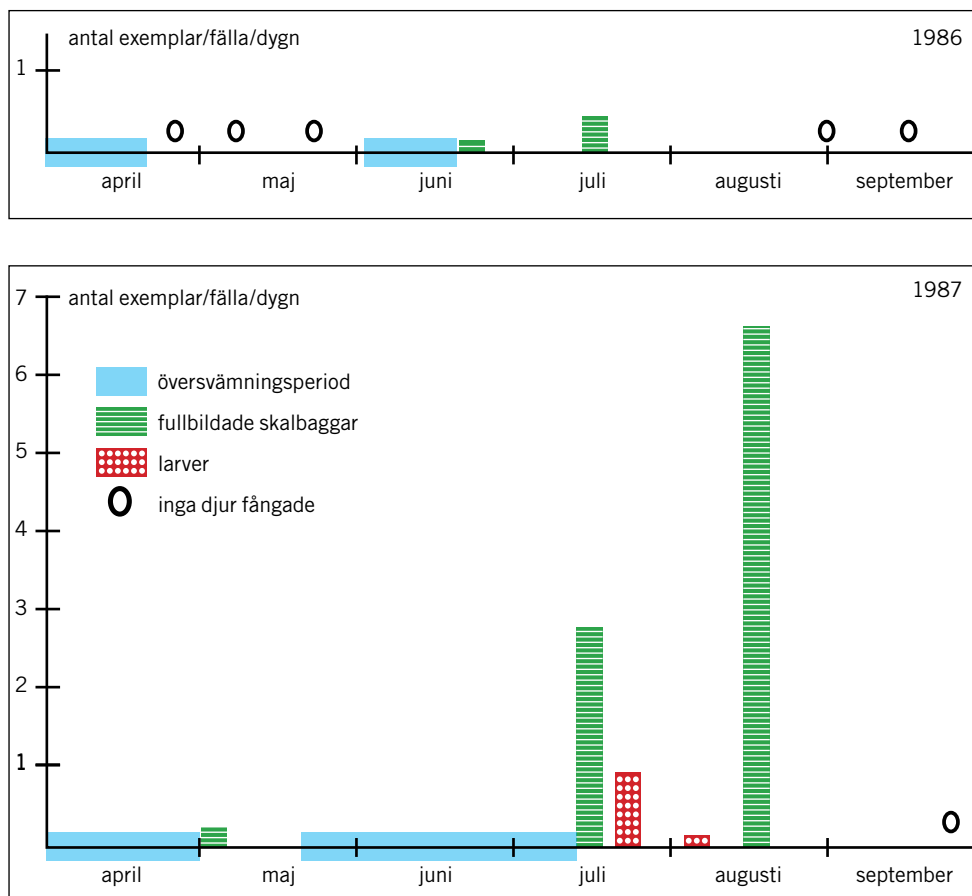
porten av sediment måttlig och vid högvatten avsätts finkornigt material, svämlera, på översvänningsmarkerna. Trädvegetationen består av så kallade svämskogar med främst lövträd. I Mellaneuropa utgörs dessa skogar vanligen av klibbal och ask, vid Dalälven är asp och ek viktiga trädslag. Typiskt för svämskog, både vid Dalälven och i Mellaneuropa, är det stora inslaget av både stående och liggande döda träd.

Människan har sedan gammalt nyttjat, och nyttjar fortfarande på många håll i Europa och Asien, lämpliga delar av översvänningsområdena som slåttermarker. Översvänningsgödslade ängar (och betesmarker) var tidigare ett vanligt inslag även vid Nedre Dalälven. Älvängslöparens biologi har studerats vid flera floder i Mellaneuropa där den lever på tidvis översvämmad öppen mark, främst på ängsmark med avlagring av svämlera. Undersökningar vid Morava på gränsen mellan Österrike och Slovakien (Zulka 1994 a, b), vid Warta nära Poznan i Polen (Sienkiewicz 2003) och vid Oder och Elbe i Tyskland (Wohlgemuth & Grube 1999, S. Gürlich i brev) ger en samstämmig bild av artens biologi. Vid Elbe förekom den i mängd på gräsbevuxen, fårbetad översvänningsmark mellan floden och skyddsvallen sedan vattnet dragit sig tillbaka i juni (Figur 2). Vid floden Warta i Polen, där slåtter och bete ännu förekommer på översvänningsmarkerna, lever arten på olika typer av öppen mark. Mest talrik var den på ännu hävdade slåtterängar, medan den var betydligt mindre frekvent på övergiven, igenväxande ängsmark med högrörtsvegetation. Även på starkt betespåverkad mark var den mindre vanlig (Sienkiewicz 2003). Vid Morava var dock arten talrik på igenväxande ängsmark (Zulka 1994 b). Även vid floden Obs vattensystem i västra Sibirien, på samma breddgrad som Dalälven, är arten ett karaktärsdjur för översvänningsängar (Zinovjev & Kozyrev 2000).

Figur 2. Fårbetad översvänningsmark vid mellersta Elbe nära Darchau 1999. Till vänster: Vid vårhögvattnet i april nådde vattnet nästan fram till skyddsvallen (till vänster i bilden). Till höger: Samma lokal i juni. Älvängslöparen förekom då i mängd på svämlera ovanför vattenlinjen. (Foto: Stephan Gürlich).

Älvängslöparen är en ekologisk opportunist, vars goda flygförmåga gör att den kan utnyttja det näringsöverskott som uppstår när vattnet drar sig tillbaka efter en översvämning. Vid Morava flög arten i mängd in till den våta mark som blottats så snart försommarhögvattnet dragit sig tillbaka (figur 3). Den utnyttjade där det rika utbudet av smådjur, främst hoppstjärtar av släktet *Isotoma*, som förekom i enorma mängder på den nyblottade marken. Även larverna utnyttjar den rika näringstillgången på översvämningensängarna. De tillväxer snabbt och redan efter fem veckor kläcks en ny skalbaggs-generation.

Figur 3. Förekomst av älvängslöpare på en tidvis översvämmad ängsmark vid floden Morava i Österrike två olika år. År 1986 var översvämningen obetydlig och kortvarig och antalet älvängslöpare var lågt. Året efter var översvämningen betydligt kraftigare och mer långvarig. Arten dök då upp i liten mängd efter vårhögvattnet i maj. Direkt efter försommarhögvattnet i juli flög den in i stort antal. Under senare hälften av juli och början av augusti fångades endast larver men i mitten av augusti förekom stora mängder nykläckta skalbaggar. I september hade arten lämnat ängsmarken för att uppsöka vinterkvarter (efter Zulka 1994 a).

Hur larver och puppor klarar översvämningar är okänt men möjligen har de, liksom till exempel större groplöpare (*Blethisa multipunctata*), förmåga att överleva en viss tid under vatten (Zulka 1994 a). Vinter och högvattenperioder tillbringar de fullbildade skalbaggar, liksom flera andra av älvängarnas, arter i svämskogen eller i högre liggande skogsmark. De påträffas då främst under lös bark på stubbar och på såväl liggande som stående döda träd. Vid

Dalälven sker övervintringen framför allt i den tidvis översvämmade sväm-skogen. Arten påträffas, både hos oss och utomlands, ofta ganska högt över marken vilket kan ses som en anpassning till översvämningsmiljön.

På de mellaneuropeiska lokalerna förekommer älvängslöparen tillsammans med ett antal andra sällsynta jordlöpare med liknande ekologi, nämligen stor groplöpare, ävjelöpare, slamkärrlöpare och bred dyklöpare (*Blethisa multipunctata*, *Agonum micans*, *A. dolens* och *Oodes helopioides*). Samtliga dessa arter är också typiska för Nedre Dalälvens översvämningsstränder. De är alla liksom älvängslöparen goda flygare med förmåga att snabbt kolonisera nyblottad mark.

Artens lämplighet som signal- eller indikatorart

Älvängslöparen är en exklusiv art som i hela sitt utbredningsområde hotas av att naturliga flodstränder blir alltmer sällsynta på grund av kanalisering och reglering. Vid Nedre Dalälven har arten sin enda förekomst i hela Norden. De flesta av de många hotade organismerna vid Nedre Dalälven, från cinnoberbaggen till den vitryggiga hackspetten, hotas indirekt genom att den reglerade vattenföringen i älven missgynnar de översvämningsståligena lövträden, främst ek och asp, i sväm-skogen. Älvängslöparen, däremot, är i likhet med arter som strandskinnlav, hårklomossa och ävjepilört, direkt beroende av den störning som skapas av älvens översvämningsstränder. Älvängslöparen kan därför lyftas fram som representant för den direkt översvämningsberoende faunan som hotas av vattenstandsregleringarna i detta enastående naturområde.

Utbredning och hotsituation

Historik och trender

Det första svenska exemplaret av älvängslöparen påträffades i Gavleåns vattensystem, nära Storvik i Ovansjö i Gästrikland sommaren 1856. Det är enda gången arten blivit funnen utanför Dalälvsområdet. I början av 1900-talet påträffades några exemplar vid Brunna i Hedemora (Ringselle 1913). I samband med Thure Palms undersökningar vid Nedre Dalälven på 1930- och 40-talen påträffades arten i flera exemplar på ytterligare en lokal i Dalarna, nämligen i By vid Bysjön, både på Vinön och på fastlandsstranden. Palm hittade den 1940 även vid Gysinge i Österfärnebo och på öarna kring Båtfors i Älvkarleby fann han inalles ett tjugotal exemplar under åren 1937–1940 (Palm 1942). Vid denna tid var arten alltså utbredd längs hela Nedre Dalälven. Sedan området åter började undersökas på 1970-talet har inget ytterligare exemplar av arten hittats i Dalarna. I Gästrikland påträffades ett enstaka exemplar på Rosön inte långt från Gysinge (Baranowski 1980). I Båtforsområdet har ett drygt tiotal exemplar påträffats och dessutom några även på Norra Kvarnön och Kotyllholmen i Söderfors. I Hedesunda i Gästrikland påträffades arten på Spjutholmen nära Båtfors 2005 (Wanntorp 2006).

Älvängslöparen har gått starkt tillbaka i Europa under 1900-talet. Detta gäller med säkerhet Mellaneuropa, inklusive Polen och de baltiska staterna.

Den tycks klara sig bättre i de östra delarna av Europa och i den asiatiska delen av utbredningsområdet. Även i Sverige tyder fyndmaterialet på en tillbakagång. Förekomsten i Storvik vid Gavleån 1856 visar att arten tidigare har förekommit även vid andra översvämningsbenägna vattendrag än Dalälven. I Dalälvsområdet tyder avsaknaden av sentida fynd från Dalarna på att arten kan ha gått tillbaka i de västra delarna (dessa delar är dock de sämst undersökta). Även i Älvkarlebytrakten har arten bedömts som minskande under de senaste 50 åren (Eriksson 2000).

Orsaker till tillbakagång

Älvängslöparen gynnas av ängsbruk på översvämningsmark i oreglerade vattendrag. Minskningen i areal och frekvens kan tillskrivas både hävdens successiva upphörande och, framför allt, alltmer tilltagande och ännu pågående vattenregleringsåtgärder. Ett nytt möjligt hot är den myggbekämpning som sedan några år genomförs i översvämningsmarker vid Nedre Dalälven.

Vattenreglering

Områden med översvämningsregim kring större floder där älvängslöparen lever är i hela artens utbredningsområde en starkt hotad miljötyp. I Mellan- och Östeuropa har de flesta sådana floder muddrats och kanaliseras för sjöfarten vilket gjort att naturliga strandbiotoper med översvämningsregim överallt blivit sällsynta. Där låglänta strandområden ännu finns kvar hotas de översvämningsberoende miljöerna och arterna av regleringar av vattenståndet, dels i samband med flodtrafik, dels i samband med kraftutbyggnad, som leder till att vattenföringen över året jämnas ut med uteblivna översvämningsomgångar som följd. Detta har gjort att översvämningsmarker minskat eller försvunnit. Därmed har också mattan dragits undan för älvängslöparen och andra störningsberoende arter som i likhet med den är helt beroende av de förhållanden som skapas av översvämningsregimen.

Vattenföringen i Dalälven och närliggande vattensystem är sedan gammalt påverkad av lokala regleringar i samband med vattenkraftens utnyttjande i kvarnar, sågar och bruk. Dessa regleringar har emellertid inte varit särskilt omfattande och stora delar av vattensystemen har varit mer eller mindre opåverkade in på 1900-talet. Situationen ändrades helt under 1900-talets första hälft när kraftverken i Älvkarleby, Untra och Lanforsen byggdes och delar av Nedre Dalälven drabbades av storskaliga regleringar. Ytterligare regleringar av Nedre Dalälven har därefter givit tre olika typer av effekter som alla påverkar områdets översvämningsberoende fauna och flora negativt:

- 1) Regleringar uppströms området har de största negativa effekterna på översvämningsberoende arter. Genom de många kraftverken och de stora vattensmagasinen vid Siljan och Trängslet har en stor del av älvens vattenflöde utjämnats så, att översvämningsomgångarna blivit både mindre och mera kortvariga (Björklund 1977). Älvängslöparen gynnas av stora och långvariga översvämningsomgångar (se ovan) och en utjämning av vattenflödet som gör att älvängarna sällan eller aldrig översvämmas och att depositionen av svämlera i det närmaste upphört, är säkerligen det största hotet mot arten.

- 2) Korttidsregleringar av vattenföringen beroende på variationer i kraftbehovet under dygnet påverkar vattenståndet i alla dessa magasin. Detta medför vattenståndsväxlingar med korta intervall av en typ som inte alls förekommer i oreglerade vattendrag. Det är troligt att detta har en starkt negativ påverkan även på de arter som i likhet med älvängslöparen är gynnade av storskaliga naturliga översvänningsregimer.
- 3) Dämningar nedströms arternas förekomstområden har lett till höjningar av vattenståndet som gjort att stora delar av de tidigare hävdade älvängarna (vilka utgjorde älvängslöparens ekologiska plattform) har överdämts och försvunnit. Särskilt påtagligt är detta kring Lanfjärden ovan Älvkarleö, där det ängsartade Färnåset i det närmaste helt överdämdes redan på 1930-talet (Palm 1942). Kring Untrafjärden har också stora arealer älvängar överdämts och genom dammbyggnaden vid Söderfors på 1970-talet höjdes även Hedesundafjärden med en halv meter (Anonym 1970).

Upphörd hävd

Älvängslöparen genomgår sin utveckling på hävdade eller ohävdade översvänningsängar. Undersökningar i Mellaneuropa visar att den föredrar hävdade marker (se ovan), men även i naturskyddade områden där översvänningsregimen bibehållits, till exempel vid Warta och Biebrza i Polen, upphör nu efterhand det traditionella älvängsbruket, vilket är ytterligare ett hot mot arten. Vidsträckta översvänningsmarker vid Dalälven utnyttjades i äldre tid och fram till början av 1900-talet som slåtterängar. De periodiska översvämningarna med årlig avsättning av svämlera gjorde att produktionen på dessa översvänningsängar var förhållandevis rik. Vissa delar av den låglänta marken har också utnyttjats för bete, och fåbodar fanns under 1800-talet på flera håll utmed Nedre Dalälven. Sedan åtminstone hundra år har hävden av älvängar efterhand upphört. Den upphörda hävden är säkerligen, näst efter regleringarna, den största orsaken till älvängslöparens tillbakagång. Arten är nu hänvisad till de rester av de ängsmarker som ännu finns kvar i form av ohävdade översvänningspåverkade starrängar och högörtsängar. Stora delar av de forna ängsmarkerna översvämmas emellertid inte längre, vilket tillsammans med den upphörda hävden medfört att vidsträckta områden under de senaste 50 åren vuxit igen med vide och högväxta gräs och örter och beskogats med björk, asp och gran. För närvarande pågår ett projekt för att identifiera och restaurera älvängar inom östra delen av Nedre Dalälven (Uppsala och Gävleborgs län).

Figur 4. Rester av älvängar finns fortfarande kvar inom delar av Nedre Dalälven; här vid Bredforsen i Gästrikland i form av betesmark. Ingen undersökning har gjorts om älvängslöparen förekommer i denna miljö vid Nedre Dalälven. (Foto: Linda Svensson)

Myggbekämpning

Den bekämpning av stickmyggor som sker genom spridning av bekämpningsmedlet Vectobac G i Nedre Dalälvens översvämningssmarker är ett presumtivt hot mot älvängslöparen. Detta genom att en stor del av biomassan i näringsväven elimineras och kunskapen om vilka kaskadeffekter detta orsakar på det ekologiska systemet är bristfällig. Indirekta konsekvenser för älvängslöparen kan därför inte uteslutas. Artens bytesdjur kan tänkas påverkas negativt av bekämpningen då artsammansättningen i faunan kan förändras, i synnerhet om bekämpningen pågår en längre tid (t ex: Wipfli M S & Merritt R W 2008; Hershey A E et al. 1998.) Älvängslöparen torde ha sin huvudsakliga förekomst just inom områden av den typ där myggbekämpning genomförts eller föreslås.

Aktuell utbredning

Älvängslöparen förekommer längs ett antal större flodsystem i Europa och västra Asien. Utbredningsområdet sträcker sig från floderna Elbe och Rhen i Mellaneuropa, österut till floden Obs vattensystem och foten av Sajanska bergen i västra Sibirien. I Sibirien når den längs Ob norr om 62:a breddgraden. Söderut når den Kazakstan, Kaukasus och norra Italien (Kryzanovskij m. fl. 1995, Lindroth 1945). I Norden är älvängslöparen enbart funnen i Sverige. I vår närhet är arten i äldre tid påträffad i Narva-trakten i Estland och St. Petersburgområdet i Ryssland (Lindroth 1945). Inga sentida fynd tycks ha rapporterats från dessa områden. I Lettland däremot finns aktuella fynd från trakten

kring Riga och framför allt från de vidsträckta översvämningsmarkerna kring Lubanssjön samt från Ilgas nära gränsen mot Vitryssland. I Vitryssland är den spridd, särskilt längs Berezinas vattensystem. I Polen finns den närmast vid floden Biebrza nära gränsen till Litauen och vid Warta nära Poznan och i norra Tyskland vid Oder i Brandenburg och Elbe i Schleswig/Holstein.

Figur 5. Älvängslöparen förekommer i Norden endast vid Nedre Dalälven i Sverige. Tidigare är den funnen även längre upp vid Dalälven, samt nära Storvik vid Gavleån. Ifyllda prickar markerar fynd efter 1975. Ringar markerar äldre fynd. (Karta från ArtDatabanken)

I Sverige är arten på 1800-talet påträffad i Storvik vid Gavleån. Under de senaste 100 åren är den dock bara funnen vid Nedre Dalälven: från Hedemora i Dalarna till Älvkarleby i Uppland och Hedesunda i Gästrikland. I Dalarna har den emellertid inte setts på över 60 år (Figur 5). För närvarande finns två till tre delpopulationer vid Nedre Dalälven. Den största finns i det mer eller mindre sammanhängande området kring Båtfors och Spjutholmens naturreservat som tycks hysa en ganska stark population av arten. De övriga utgörs av det närbelägna Bredforsområdet, där ett exemplar hittats på senare tid, samt Gysingetrakten där ett par fynd gjorts. Om de två senare områdena verkligen hyser egna delpopulationer eller om fynden beror på kolonisering från Båtforspopulationen är dock för närvarande oklart.

Aktuella populationsfakta

Älvängslöparen förekommer över hela sitt utbredningsområde i till synes isolerade populationer längs större floder. Om dessa populationer verkligen är isolerade är dock osäkert med tanke på artens dokumenterat goda flygförmåga. Olikheter i översvämningsförhållanden mellan olika år gör att populationsstorleken på lokalerna varierar kraftigt. Översvämningsår kan den förekomma i mängd, men om översvämnning uteblir kan arten vara näst intill omöjlig att

påvisa (Figur 3, Zulka 1994 a). I och med att insektsfaunan i artens främsta livsrum, tidvis översvämmade älvängar, inte har undersökts närmare vid Dalälven är storleken och variationen av den svenska populationen okända.

Extrema fluktuationer i lokalpopulationernas storlek, av den typ som förekommer hos störningsopportunisterna som älvängslöparen, är ett allvarligt hot mot arternas överlevnad om det möjliga livsrummet inskränks. För älvängslöparens del motverkas detta demografiska hot genom artens extrema rörlighet. Den goda flygförmågan bör ses som en strategi, både för att snabbt uppsöka nyblottad mark i närområdet och för att kolonisera mer avlägsna områden. Balansen mellan lokalt utdöende och återkolonisering från kvarvarande populationer bestämmer artens hotstatus. Under de senaste 60 åren verkar livsrummet ha krympt vid Nedre Dalälven på grund av otillräckliga översvämningar. Det lokala utdöendet har därmed inte kunnat kompenseras genom artens spridningsbiologiska anpassningar.

Figur 6. Vid Bredforsen vid Nedre Dalälven finns ännu bevarade rester av tidigare hävdade älvängar. Här i området har också älvängslöparen sin största kända svenska förekomst i nutiden. (Foto: Bergslagsbild. Copyright: Länsstyrelsen Uppsala län. Publicerat med tillstånd.)

Aktuell hotsituation

I Mellaneuropa är älvängslöparen en sällsynt art som har gått starkt tillbaka i eller försvunnit i flera flodsystem på grund av kanalisering för flodfart och reglering för vattenkraft. I Tyskland betraktas den som starkt hotad, i Österrike som sårbar, i Estland som hotad eller utdöd, i Tjeckien, Slovakien, Polen och Vitryssland är arten inte rödlistad och i Ryssland sägs arten vara lokalt talrik, till exempel på flodslätterna kring Ob. I Sverige är arten klassad som akut hotad (Gärdenfors 2010).

Det största aktuella hotet mot älvängslöparen i Sverige är en fortsatt reglering av Dalälvens vattenföring som gör att översvämningarna fortsätter att vara avsevärt kortare och mindre omfattande än under naturligt vattenflöde. Stora områden översvämmas därmed sällan eller inte alls. Avlagringen av svåmlera har i det närmaste upphört. Detta gör att arealen av nyblottad näringsrik mark där älvängslöparen kan söka näring och fortplanta sig fortsätter att krympa. Man kan dessutom befara ytterligare effektiviseringar i vattenkraftsutnyttjandet som leder till än starkare utjämning av vattenföringen i Dalälven. Den accelererande igenväxningen av älvängarna beror även den, förutom på hävdbröttet, på kortare och mindre omfattande översvämningar. Hur stort det akuta hotet är kan för närvarande inte säkert avgöras eftersom vi inte har god kunskap om artens utbredning i området eller populationsstorleken fluktuationer. Utan effektiva åtgärder beträffande vattenföringen är arten dock troligen dömd att försvinna från Nedre Dalälven och därmed från Norden.

Troliga effekter av förväntade klimatförändringar

Det har föreslagits att älvängslöparen skulle vara en värmeberoende art och att arten vid Nedre Dalälven skulle vara en relik från den postglaciala varmetiden (Palm 1942). Eftersom arten är en god flygare och anpassad att förflytta sig långa sträckor vid sök efter lämpliga fortplantningsbiotoper är en sådan förklaring mindre trolig. Vid floden Ob i västra Sibirien förekommer älvängslöparen dessutom i trakter som ligger längre mot norr och har ett betydligt kärmare klimat än Mellansveriges. En tänkbar framtida klimatförändring på grund av ökningen av växthusgaser i atmosfären antas medföra ett mildare klimat med ökad nederbörd (Gärdenfors 2005). Detta skulle rimligen gynna, snarare än missgynna, en art med älvängslöparens ekologiska krav.

Skyddsstatus i lagar och konventioner

Arten har följande status i nationell lagstiftning, EU-direktiv, EU-förordningar och internationella överenskommelser som Sverige ratificerat. Texten nedan hanterar endast den lagstiftning etc. där arten har pekats ut särskilt i bilagor till direktiv och förordningar. Den generella lagstiftning som kan påverka en art eller den biotop eller område där arten förekommer finns inte med i detta program.

Nationell lagstiftning

Älvängslöparen är inte fridlyst i Sverige. Artens opportunistiska biologi gör att den knappast hotas genom insamling. En fridlysning av älvängslöparen ses därför inte som meningsfull.

EU-lagstiftning och internationella konventioner

Trots att arten är hotad och minskande inom stora delar av EU omfattas älvängslöparen inte av någon EU-lagstiftning eller internationell konvention.

Övrig fakta

Erfarenheter från tidigare åtgärder som kan påverka bevarandearbetet

Älvängslöparen har i Sverige aldrig varit föremål för några riktade åtgärder. Artens kända nutida förekomster ligger dock alla inom naturskyddade områden: naturreservaten Båtfors, Bredforsen och Spjutholmen samt nationalparken Färnebofjärden. Samtliga dessa områden ingår i nätverket Natura 2000.

Vision och mål

Vision

Gynnsam bevarandestatus för älvängslöparen har uppnåtts när ett tiotal lokalområden med betydande delpopulationer finns utmed Nedre Dalälven i Gävleborg, Uppsala, Västmanland och Dalarna. Antalet hävdade älvängar med en gynnsam översvämningsregim har fördubblats. På sikt utgör även stränder längre upp längs Dalälven samt längs andra översvämningsbenägna vattendrag, som Gavleån och Testeboån i Gästrikland, en lämplig miljö för arten och har återkoloniserats.

Bristanalys

På grund av älvängslöparens opportunistiska levnadssätt med starkt fluktuerande populationsstorlek måste ett tillräckligt stort antal lokalpopulationer finnas om artens överlevnad skall kunna säkerställas. En första uppskattning har gjorts att åtminstone ett tiotal lokalområden med betydande delpopulationer behövs för att arten på sikt ska kunna överleva i området.

Tre lokaler med förekomst av arten är kända. Om den inventering av artens förekomst som ingår i åtgärdsprogrammet visar att inga fler delpopulationer än dessa finns, är alltså restaureringsbehovet sju till nio nya delområden samt förbättringar i Båtforsområdet. Denna beräkning påverkas naturligtvis om det efter inventeringen visar sig att arten redan nu förekommer på ytterligare lokaler.

På grund av nuvarande dåliga kännedom om älvängslöparens biologi och förekomst vid Nedre Dalälven, tillsammans med artens opportunistiska levnadssätt med starkt fluktuerande populationer, kan man inte sätta upp några klara mål för en önskad populationsstorlek. Populationsstorlek får istället relateras i ytenhet möjligt habitat. Om bara lämpliga älvängsmiljöer finns tillgängliga bör älvängslöparen med sin goda flygförmåga snabbt på egen hand kunna kolonisera översvämningsstränder inom området.

Långsiktigt mål (2020–2030)

- Populationen av älvängslöparen i Båtfors-, Bredforsen- och Gysingeområdena har ökat betydligt i storlek.
- Minst tio lokalpopulationer ska finnas mellan Avesta och Älvkarkleby.
- Lokalpopulationer ska även finnas högre upp längs Dalälven samt vid Testeboån i Gästrikland.

Kortsiktigt mål (2011–2015)

- Inventeringar genomförs så att kännedom finns om artens förekomst i hela nedre Dalälvsområdet.
- Tio områden med förutsättningar att hysa lokalpopulationer av älvängslöpare är identifierade vid Nedre Dalälven (Båtforsreservatet, Spjutholmen, Bredforsen och vid Gysinge samt i Västmanland och Dalarna).
- Röjning av de igenväxande svämängar som pekats ut i inventeringen längs Nedre Dalälven genomförs.
- De undersökningar som pågår om hur en mer naturlig vattenföring i Dalälven skall kunna åstadkommas slutförs. En förutsättning för älvängslöparen är en översvämningsregim med tydligare och längre försommaröversvämning och minskad korttidsreglering under sommaren.
- Senast 2015 ska älvängslöparens lokalpopulation i östra delen av Nedre Dalälven ha ökat starkt. Det finns etablerade lokalpopulationer i Gysingetrakten och Bredforsenområdet samt på flera lokaler i västra delen av området i Västmanland och Dalarna.

Åtgärder och rekommendationer

Beskrivning av åtgärder

I det här kapitlet finns de föreslagna åtgärderna översiktligt beskrivna. Det hanterar vilka åtgärder som behövs, hur de bör genomföras och hur resultaten bör se ut. Detaljuppgifter om enskilda åtgärder finns i bifogad åtgärdstabell i slutet av programmet.

Information

För att informera om arten och de planerade åtgärderna bör detta åtgärdsprogram tryckas och distribueras. Ett informationsblad om älvängslöparen bör också tas fram för spridning till markägare, regleringsföretag, ideella naturvården och allmänheten, exempelvis via länsstyrelser, kommuner, Upplandsstiftelsen, Naturum i Gysinge och NeDa (Nedre Dalälvsamarbetet).

Ny kunskap

Kunskapen om älvängslöparens biologi vid Nedre Dalälven är för närvarande bristfällig. Arten har i Sverige ansetts vara främst ett skogsdjur medan den i Mellaneuropa betraktas som ett markdjur som utnyttjar den näringsresurs som frigörs när ängsmark torrläggs efter översvämningar. I Sverige har arten tidigare nästan enbart sökts i skogsmiljön, medan skalbaggsfaunan på älvängarna vid Nedre Dalälven inte alls har inventerats. En ordentlig satsning på undersökning om artens biologi vid Nedre Dalälven anses som angeläget men ingår inte som en åtgärd som finansieras inom ramen för detta åtgärdsprogram. En inventering av älvängarnas insektsfauna med direktstudier och fallfällor rekommenderas som en första åtgärd för att klarlägga om artens biologi hos oss överensstämmer med undersökningarna i Mellaneuropa.

Älvängslöparens livscykel hos oss är helt okänd. Om populationer identifieras bör fortplantningsförloppet och de olika utvecklingsstadiernas känslighet för korttidsöversvämningar under fortplantningstiden klarläggas. Försök att klarlägga den nödvändiga populationsstorleken för långsiktig överlevnad bör kunna genomföras i Båtforsområdet där den största kända lokalpopulationen av arten finns.

Inventering

Älvängslöparen

Kunskapen om artens förekomst, särskilt i de västra delarna av Nedre Dalälven är för närvarande mycket bristfällig. Artens verkliga förekomst utmed hela Nedre Dalälven från Avesta till Älvkarleby bör därför undersökas. Främst bör man satsa på de dåligt undersökta områdena i Hedemora samt i Avesta, kring Bysjön, Tinäset och andra områden med älvängar i västra delen av Färnebofjärden, öarna väster om Gysinge i Färnebofjärden och bevarade älvängar i Hedesundafjärden. Detta kan ske genom handplock och fönsterfällor på övervintringslokaler i svämskogen och med markfällor på svämängar under perio-

den efter försommarhögvattnet. Eventuell förekomst kring Gavleån och Testeboån bör också undersökas.

Älvängar

Som föreberedelse för en restaurering av älvängslöparens fortplantningsmiljö vid Nedre Dalälven bör en översiktlig inventering av älvängar göras i hela området. Särskilt behov av inventering finns i Dalarnas län. Initialt kan detta göras genom sammanställning av befintlig information och med fjärranalys och därefter med inventering i fält. Detta bör samordnas med ett pågående älvängsprojekt som startats i Uppsala och Gävleborgs län. Även förekomst av älvängar vid Testeboån bör inventeras.

Tio områden med förutsättningar att hysa lokalpopulationer av älvängslöpare bör vara identifierade vid Nedre Dalälven (Båtforsreservatet, Spjutholmen, Bredforsen och vid Gysinge samt i Västmanland och Dalarna). Dessa områden bör bestå av större sammanhängande eller flera mindre närliggande arealer av översvämningsängar i anslutning till svämskog.

Biotopvård

Älvängarna bör hävdas genom årlig slåtter. Är slåtter inte möjlig kan bete vara ett acceptabelt alternativ för vissa objekt.

Restaurering och nyskapande av livsmiljöer

För restaurering prioriteras de älvängar som är mest översvämningsbenägna och mest välbevarade. De bör också väljas så att de om möjligt blir fördelade över hela området, från Avesta till Älvkarleby. Kunskap om var åtgärderna ska prioriteras finns först i slutet av 2011. Igenväxande svämängar som pekats ut i inventeringen längs Nedre Dalälven kan behöva röjas som en restaureringsåtgärd. Därefter bör dessa områden hävdas genom årlig slåtter (eller bete i de fall slåtter inte är genomförbart). För att dessa åtgärder ska få önskvärt resultat i de områden de genomförs är det viktigt att även vattenregimen är tillräckligt gynnsam, dvs att försommaröversvämningsens längd och tydlighet är tillräcklig och att korttidsreglering under sommaren undviks.

Direkta populationsförstärkande åtgärder

Eftersom arten har en god spridningsförmåga anses inga ytterligare populationsförstärkande åtgärder behövas utmed Nedre Dalälven utöver förbättrad översvämningsregim samt återskapande av ett tillräckligt antal hävdade älvängar i området.

Omprövning av gällande bestämmelser

Länsstyrelserna bör verka för att vattendomarna som berör vattenföringen i Nedre Dalälven kan omprövas så att en vattenregim med kraftigare och mera långvarig försommaröversvämningsregim och mindre korttidsreglering åstadkoms.

Skötsel i skyddade områden

Åtgärdsprogrammet är vägledande för åtgärder i skyddade områden. I skyddade områden måste de åtgärder som genomförs stämma överens med de

styrande dokumenten för området, t. ex. syfte, föreskrifter och skötselplan, som är framtagna för att främja områdets samlade bevarandevärden. I första hand bör åtgärder för arten riktas mot skyddade områden där dessa åtgärder stämmer överens med områdenas syften och skötselplaner. Där skötselåtgärder i naturreservat skulle vara ett viktigt bidrag till artens fortlevnad bör beslut och skötselplaner gås igenom för att klargöra om åtgärderna är förenliga med syfte, föreskrifter och skötselplan. I de fall aktuella åtgärder för arten stämmer överens med områdets syfte men inte finns med i områdets skötselplan, kan en revision av skötselplanen övervägas för att möjliggöra skötselåtgärder för att gynna älvängslöparen. Vid en sådan revision är åtgärdsprogrammet ett, av kanske flera, underlag som måste vägas mot andra behov och beaktas med avseende på hur det påverkar andra bevarandevärden.

Områdesskydd

Om älvängar lämpliga för restaureringsåtgärder påträffas utanför nuvarande reservat, bör lämpliga åtgärder för långsiktigt bevarande undersökas. Naturvårdsavtal eller andra överenskommelser med markägare kan vara lämpliga att tillämpa.

Miljöövervakning

Övervakning bör ske av lokaler med gamla och nya fynd av älvängslöpare och på lämpliga miljöer i dess närhet.

Uppföljning

Efter restaureringsinsatser bör eftersök av arten göras på de nya lokalerna för att undersöka om älvängslöparen svarat på åtgärderna.

Allmänna rekommendationer

Det här kapitlet vänder sig till alla dem utanför myndighetssfären som genom sitt jobb eller sin fritid kommer i kontakt med de arter eller livsmiljöer som programmet handlar om, och som genom sitt agerande kan påverka artens situation och som vill ha vägledning för hur de bör agera för att gynna den. .

Åtgärder som kan skada eller gynna arten

Åtgärder som kan skada och gynna arten finns beskrivna under ”Utbredning och hotsituation” samt ”Åtgärder och rekommendationer” ovan.

Alla vattenregleringsåtgärder som leder till ett ytterligare utjämnat vattenflöde med svagare och kortare översvämningsperioder är skadliga för arten och bör undvikas; likaså åtgärder som leder till kortvariga fluktuationer i vattenståndet under älvängslöparens fortplantningsperiod under högsommaren.

Kraftbolagen kan gynna arten genom att genomföra åtgärder som leder till en tydligare och mer långvarig försommaröversvämning och genom reducering av korttidsregleringar sommartid.

Finansieringshjälp för åtgärder

Miljöersättning inom landsbygdsprogrammet kan användas i vissa marker. Miljöersättning utgår för slätter med klippande eller skärande redskap eller sådan slätter kompletterad med efterbete eller lövtäkt. Finansiering av åtgärder kan också sökas från exempelvis LIFE. Länsstyrelsen i Västmanland har inlett ett LIFE- projekt för att ta fram lämpliga slättermaskiner till blöta marker. Observera att LIFE-medel och miljöersättningar inom landsbygdsprogrammet inte kan användas för samma åtgärder på samma mark.

Utplantering

Den som vill plantera eller sätta ut hotade arter samt införskaffa grundmaterial för uppfödning och uppdrivning inklusive förvaring och transport måste se till att skaffa erforderliga tillstånd. Länsstyrelsen beslutar om undantag från förbuden i 4–9 §§ i artskyddsförordningen enligt 14–15 §§. När det gäller förvaring och transport måste undantag från förbudet i 23 § AF sökas hos Jordbruksverket. Samråd enligt 12 kap 6 § miljöbalken kan vara ett första steg att ta för den som på egen hand vill göra utplanteringsåtgärder.

Myndigheterna kan ge information om gällande lagstiftning

Den fastighetsägare eller nyttjanderättsinnehavare som brukar mark eller vatten där hotade arter och deras livsmiljö finns bör vara uppmärksam på hur området brukas. En brukare som sätter sig in i naturvärdenas behov av skötsel eller frånvaro av ingrepp och visar hänsyn i sitt brukande är oftast en god garant för att arterna skall kunna bibehållas i området.

Oavsett verksamhetsutövarens kunskap och intresse för att bibehålla naturvärdena kan det finnas krav på verksamhetsutövaren enligt gällande lagar, förordningar och föreskrifter. Vilken myndighet som i så fall skall kontaktas avgörs av vilken myndighet som har tillsyn över den verksamhet eller åtgärd det gäller. Länsstyrelsen är den myndighet som oftast är tillsynsmyndighet. För verksamhet som omfattas av skogsvårdslagen är Skogsstyrelsen tillsynsmyndighet. Det går alltid att ringa till länsstyrelsen för att få besked om vilken myndighet som skall kontaktas.

Tillsynsmyndigheterna kan ge upplysningar om vilka regelverk som gäller i det aktuella fallet. Det kan finnas krav på tillstånds-, anmälningsplikt eller samråd. Den berörda myndigheten kan ge information om vad en anmälan eller ansökan bör innehålla och i hur god tid den bör lämnas in innan verksamheten planeras sättas igång.

Råd om hantering av kunskap om observationer

Enligt sekretesslagens 10 kap 1 § gäller sekretess för uppgift om utrotningshotad djur- eller växtart, om det kan antas att strävanden att bevara arten inom landet eller del därav motverkas om uppgiften röjs. Kännedom om förekomster av hotade arter kräver omdöme vid spridning av sådan kunskap då illegal jakt och insamling kan vara ett hot mot arten.

Naturvårdsverkets policy är att informationen så långt möjligt skall spridas till markägare och nyttjanderätthavare så att dessa kan ta hänsyn till arten i sitt brukande av området där arten förekommer permanent eller tillfälligt.

När det gäller arten i det här programmet så bör inga restriktioner tillämpas när det gäller utlämnande av förekomstdata.

Älvängslöparen har sin enda förekomst i Norden vid Nedre Dalälven. Genom sin sällsynthet är den eftertraktad bland skalbaggsamlare. Detta har dock hittills inte lett till något övermått av insamling – snarare skulle ett mer intensivt eftersökande ha gynnat vår kunskap om förekomst och frekvensförändring hos arten. Artens biologi med växling mellan kortvarigt uppträdnade på stränderna och spridd förekomst i svämskogen gör också att risken för negativ påverkan genom insamling torde vara högst obetydligt.

De flesta lokaler där arten påträffats är välkända genom litteraturen och när det gäller älvängslöparen behövs det inte någon speciell försiktighet när myndigheter lämnar ut information om artens förekomst. Det behövs inte heller några begränsningar när det gäller noggrannheten i angivelser om artens förekomst i publicerat myndighetsmaterial.

Upptäcks arten på nya lokaler bör, förutom ArtDatabanken, även berörd markägare, kommun, skogsstyrelse och länsstyrelse informeras.

Konsekvenser och samordning

Konsekvenser

Åtgärdsprogrammets effekter på andra rödlistade arter

Vid Nedre Dalälven förekommer en mängd hotade arter ur olika organismgrupper. Många av dessa är beroende av en utpräglad översvämningsregim. De flesta har minskat eller försvunnit genom förändringar i älvens vattenföring beroende på regleringar för kraftverksutbyggnaden. En vattenföring med mer naturlig periodicitet och mer markerat och långvarigt försommarhögvatten gynnar alla arter som är beroende av svämskog och översvämningsängar. De arter, främst vedlevande, som är beroende av svämskogens kvalitet påverkas indirekt genom en mer naturlig översvämningsregim som gynnar bibehållandet av en svämskog dominerad av olika lövträd och tall men missgynnar etableringen av gran. Bland de arter som gynnas finns bredbandad ekbarkbock och cinnoberbagge samt predatorer på dessa, till exempel vitryggig hackspett. Marklevande arter på älvängar och andra översvämningsstränder gynnas direkt av att översvämningsarna och avlagringen av svämmler skapar lämpliga livsbetingelser. Hårklomossa och ävjepilört är arter med egna åtgärdsprogram som också gynnas av mer naturlig vattenföring i Dalälven. En art med eget åtgärdsprogram som är beroende av både svämskog och periodvis översvämningsregim är strandskinnlav. I bilaga 2 finns en lista med rödlistade skalbaggar som bedöms gynnas av en mer naturlig översvämningsregim vid Nedre Dalälven.

Vissa trädlevande arter kan möjligen påverkas negativt av röjning i igenväxta ängar. Sådan röjning bör därför göras med försiktighet och vedmaterialet bör placeras i närheten för att tjäna som fortplantningssubstrat för vedinsekter. Röjning skall inte ske i miljöer med strandskinnlav.

Åtgärdsprogrammets effekter på olika naturtyper

En vattenföring med mer naturlig periodicitet med markerat och långvarigt försommarhögvatten gynnar flera naturtyper i habitatdirektivet. Älvängar motsvaras närmast av naturtyperna 6410 ”fuktängar med blåttåtel och starr” och 6450 ”nordliga översvämningsängar”. Svämskogen motsvaras närmast av naturtypen 91E0, ”alluviala lövskogar som tidvis är översvämmade”.

Intressekonflikter

Det regionala landskapsstrategiprojekt ”Människor, mygg och natur i Nedre Dalälvsområdet” som drivs av länsstyrelsen i Gävleborgs län, i samverkan med länsstyrelserna i Dalarna, Uppsala och Västmanland, omfattar flera delprocesser som har betydelse för att lösa eventuella intressekonflikter som är relevanta även för detta åtgärdsprogram framförallt när det gäller förändringar i vattenregleringen och ökad myggbekämpning. Projektets vision är att långsiktigt begränsa massförekomsten av översvämningsmygg samtidigt som den biolo-

giska mångfalden bevaras. Detta ska ske genom dialog för samverkan, ökad och förbättrad hävd samt att i samverkan med regleringsföretag och kraftbolag testa om en förändrad vattenreglering av Dalälven begränsar massförekomsten av mygg. Hittills har man inte identifierat några större målkonflikter mellan de i projektplanen föreslagna åtgärderna för att långsiktigt minska massförekomsten av mygg och en ökad biologisk mångfald.

Samordning

Samordning som bör ske med andra åtgärdsprogram

Åtgärder som innefattar att verka för en naturlig översvämningssregim i reglerade vattendrag, framförallt i Nedre Dalälven, och att hindra igenväxning bör samordnas med åtgärdsprogrammen för ävjepilört, strandskinnlav, hårklomossa, sumpviol, vitryggig hackspett, cinnoberbagge och bredbandad ekbarkbock.

Samordning som bör ske med miljöövervakningen

Ett program för långsiktig övervakning av älvängslöpare bör planeras. Data som beskriver miljön med omvärldsvariabler bör samlas in för att förstå varför älvängslöparen gynnas eller missgynnas av olika åtgärder i landskapet.

Programmet behöver samordnas med miljöstöds hanteringen, så att stöd för slåtter styrs till områden där älvängslöparen kan trivas.

Referenser

- Anonym 1970. *Översiktlig naturvårdsinventering av Nedre Dalälvsområdet*. Hektograferad redovisning från naturvårdssektionerna i Uppsala, Västmanlands, Kopparbergs och Gävleborgs län.
- Baranowski, R. 1975. Några bidrag till kännedomen om coleopterfaunan vid nedre Dalälven. 1. *Entomologisk Tidskrift* 96: 97–115.
- Baranowski, R. 1977. *Natur vid Nedre Dalälven 2*. Insektsinventering. NV PM 849. Statens Naturvårdsverk.
- Baranowski, R. 1980. Några bidrag till kännedomen om coleopterfaunan vid nedre Dalälven. 2. *Entomologisk Tidskrift* 101: 29–42.
- Björklund, G. 1977. *Natur vid Nedre Dalälven 1. Geovetenskapligt inriktad undersökning*. SNV PM 848. Statens Naturvårdsverk.
- Bonn, A. 2000. Flight activity of carabid beetles on a river margin in relation to fluctuating water levels. I: Brandmayr, P., Lövey, G.L., Brandmayr, T.Z., Casale, A., & Taglianti, A.V. (red.). *Natural History and Applied Ecology in Carabid Beetles*. Pensoft, Sofia, s. 147–160.
- Bräunicke, M. & Trautner, J. 2002. *Die Laufkäfer der Bodenseeufer – Indikatoren für naturschutzfachliche Bedeutung und Entwicklungsziele*. Haupt Verlag, Bern.
- Eriksson, P. 2000. Populationsutveckling för några trädlevande skalbaggar vid nedre Dalälven. *Entomologisk Tidskrift* 121: 119–135.
- Gärdenfors, U. 2010. *Rödlistade arter i Sverige 2010*. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- Hersey, A.E, Lima, A.R, Niemi, G.J, Regal, R.R. 1998. *Effects of Bacillus Thuringiensis Israelensis (BTI) and methoprene on nontarget macro-invertebrates in Minnesota wetlands*. *Ecological Applications*, 8(1):41–60,
- Kryzhanovskij, O.L., Belousov, I.A., Kabak, I.I., Kataev, B.M., Makarov, K.V., Shilenkov, V.G. 1995. *A Checklist of the Ground Beetles of Russia and Adjacent Lands (Insecta, Coleoptera, Carabidae)*. Pensoft Publishers, Sofia-Moskva.
- Lindroth, C.H. 1945. *Die fennoskandischen Carabidae – Eine tiergeographische Studie. 1. Spezieller Teil*. Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle. Göteborg.
- Lindroth, C.H. 1961. *Sandjägare och Jordlöpare, Fam. Carabidae. – Svensk Insektfauna* 9 (andra upplagan). Entomologiska föreningen i Stockholm.

- Lindroth, C.H. 1985. The Carabidae (Coleoptera) of Fennoscandia and Denmark. *Fauna Entomol. Scand.* Brill, Leiden.
- Ljungberg, H. 1999. Svenska namn på våra jordlöpararter (Coleoptera, Carabidae). *Entomologisk Tidskrift* 120: 185–195.
- Palm, T. 1942. Coleopterfaunan vid Nedre Dalälven. *Entomologisk Tidskrift* 63: 1–59.
- Ringselle, G.A. 1913. Några fynd av Coleoptera. *Entomologisk Tidskrift* 34: 231–238.
- Sienkiewicz, P. 2003. Ground beetles (Coleoptera: Carabidae) of the seasonally flooded meadows in the valley of the middle course of the Warta – qualitative analysis. *Baltic J. Coleopterol.* 3: 129–136.
- Wanntorp, H-E. 2005. *Inventering av Älvängslöpare Platynus longiventris vid Nedre Dalälven i Gävleborgs Län 2005*. Rapport från Länsstyrelsen i Gävleborgs län (ej publ).
- Wipfli, M.S, Merritt R.W. 2008. *Disturbance to a stream food web by a bacterial larvacide specific to black flies: feeding responses of predatory macroinvertebrates.* *Freshwater Biology*, 32(1):91–103.
- Wohlgemuth-von Reiche, D. & Grube, R. 1999. Zur Lebensraumbindung der Laufkäfer und Webspinnen (Coleoptera, Carabiade; Araneae) im Überflutungsbereich der Oder-Auen. I: Dohle, Bornkamm, Weigmann (red.) *Das untere Odertal*. E. Schweizerbart'sche Verlagsbuchhandlung Stuttgart, s. 147–169
- Zinovjev, E.V., & Kozyrev, A.V. 2000. The ground beetle fauna (Coleoptera: Trachypachidae, Carabidae) of the middle reaches of the Ob river. I: *Pleistocene and Holocene Ural Faunas*. Rifey Publishers, Chelyabinsk, (på ryska med engelsk sammanfattning) s. 154–165.
- Zulka, K.P. 1994 a. Natürliche Hochwasser-dynamik als Voraussetzung für das Vorkommen seltener Laufkäferarten (Coleoptera, Carabidae). *Wiss. Mitt. Niederösterr. Landesmuseum* 8: 203–15.
- Zulka, K.P. 1994 b. Carabids in a Central European floodplain: species distribution and survival during inundations. I: Desender, K. m.fl., (red.) *Carabid Beetles: Ecology and Evolution*. Kluwer Academic Publishers, s. 399–405.

Bilaga 1. Föreslagna åtgärder

Åtgärd	Län	Område/Lokal	Aktör	Finansier	Kostnad NV-ÅGP	Prioritet	Genomförs senast
Inventering älvängslöparen	C	Nedre Dalälven (Tierps kn, Heby kn)	Lst, Upplandsstiftelsen	NV-ÅGP/Skötsemedel	50 000	1	Genomfört
Inventering älvängslöparen	U	Nedre Dalälven (Sala kn)	Lst	NV-ÅGP/Skötsemedel	30 000	1	Genomfört
Inventering älvängslöparen	W	Nedre Dalälven (Avesta kn)	Lst	NV-ÅGP/Skötsemedel	30 000	1	Genomfört
Inventering älvängslöparen	X	Nedre Dalälven (Sandvikens kn)	Lst	NV-ÅGP/Skötsemedel	30 000	1	Genomfört
Inventering älvängslöparen	C	Testeboån (Gävle kn, Sandvikens kn)	Lst	NV-ÅGP/Skötsemedel	30 000	2	Genomfört
Identifiering av lämpliga översvämningsångar för restaurering och hävd	C	Nedre Dalälven (Tierps kn, Heby kn)	Lst	NV-ÅGP/Skötsemedel	20 000	1	2011
Identifiering av lämpliga översvämningsångar för restaurering och hävd	U	Nedre Dalälven (Sala kn)	Lst	NV-ÅGP/Skötsemedel	20 000	1	2011
Identifiering av lämpliga översvämningsångar för restaurering och hävd	W	Nedre Dalälven (Avesta kn)	Lst	NV-ÅGP/Skötsemedel	20 000	1	2011
Identifiering av lämpliga översvämningsångar för restaurering och hävd	X	Nedre Dalälven (Sandvikens kn)	Lst	NV-ÅGP/Skötsemedel	20 000	1	2011

Bilaga 1. Föreslagna åtgärder forts.

Åtgärd	Län	Område/Lokal	Aktör	Finansier	Kostnad NV-ÅGP	Prioritet	Genomförs senast
Restaurering av 10 översvämningssängar som valts ut efter kartläggningen	C, U, W, X	Nedre Dalälven	Lst	NV-ÅGP/Skötselmedel/ Parkförvaltning	500 000	1	2012
Hävd av översvämningssängar 2011–2015	C, U, W, X	Nedre Dalälven	Lst	NV-ÅGP/Skötselmedel/ Parkförvaltning	280 000	1	Årligen
Genomgång av befintliga vattendomar	C		Lst	NV-Projekt Vattenföring i Nedre Dalälven			2012
Genomgång av befintliga vattendomar	U		Lst	NV-Projekt Vattenföring i Nedre Dalälven			2012
Genomgång av befintliga vattendomar	W		Lst	NV-Projekt Vattenföring i Nedre Dalälven			2012
Genomgång av befintliga vattendomar	X		Lst	NV-Projekt Vattenföring i Nedre Dalälven			2012
Uppföljning av restaurering och hävd	C, U, W, X	Nedre Dalälven	Lst	NV-ÅGP	50 000/län	1	Årligen 2011–2015
Framställning av informationsblad	X		Lst	Lst	10 000	1	2011
Distribution av informationsblad till verksamhetsutövare/ägare	C, U, X		Lst	Lst		1	2011
Total kostnad NV-ÅGP					1 240 000		

¹ Kostnad för restaureringsåtgärder kan inte specificeras för enskilda län eftersom kunskap om var åtgärderna skall prioriteras finns först i slutet av 2011.

² Kostnad för hävdåtgärder kan inte specificeras för enskilda län eftersom kunskap om var åtgärderna skall prioriteras finns först i slutet av 2011.

³ Kostnad för uppföljning kan inte specificeras för enskilda län eftersom kunskap om var åtgärderna skall prioriteras finns först i slutet av 2011.

Bilaga 2.

Rödlistade skalbaggar (Gärdenfors 2005) som bedöms gynnas av en mer naturlig översvåmningsregim vid Nedre Dalälven. (Arter i fetstil har egna åtgärdsprogram.)

Vetenskapligt namn	Svenskt namn	Hotklass
Platysoma minus	sexstrimmig plattstumpbagge	NT
Meliceria traegardhi	en kortvinge	DD
Batrisodes hubenthali	en kortvinge	VU
Cyphaea curtula	en kortvinge	NT
Gnorimus nobilis	ädelguldbagge	NT
Lymexylon navale	skeppsvarvsfluga	NT
Crepidophorus mutilatus	trubbtandad lövknäppare	VU
Calambus bipustulatus	rödaxlad lundknäppare	NT
Ampedus cinnabarinus	barkrödrock	NT
Ampedus sanguinolentus	Svartfläckad rödrock	NT
Ampedus nigroflavus	orange rödrock	NT
Ampedus suecicus	nordlig rödrock	NT
Ampedus praeustus	svartspetsad rödrock	NT
Ampedus cardinalis	kardinalfärgad rödrock	NT
Agrius subauratus	tvåfärgad smalpraktbagge	NT
Isorhipis marmottani	en halvknäppare	DD
Xylophilus corticalis	en halvknäppare	NT
Ptinus sexpunctatus	nästtjuvbagge	NT
Xyletinus longitarsis	en trägnagare	NT
Dorcatoma substriata	sprängtickegnagare	NT
Xyletinus tremulicola	aspbarkgnagare	VU
Cyanostolus aeneus	grön barkglansbagge	NT
Cucujus cinnaberinus	cinnoberbagge	EN
Triplax rufipes	en trädsvampbagge	NT
Cryptophagus fuscicornis	en fuktbagge	VU
Enicmus lundbladi	aspmögelbagge	NT
Ennearthron palmi	Palms svampborre	VU
Mycetophagus fulvicollis	rödhsad vedsvampbagge	NT
Pseudeuglenes pentatomus	korthornad ögonbagge	VU
Pentaphyllus testaceus	ekmulmbagge	NT
Mycetochara humeralis	mindre svampklobagge	NT
Anoplodera sexguttata	sexfläckig blombock	NT
Plagionotus detritus	bredbandad ekbarkbock	CR
Obrium cantharinum	gul smalhalsbock	NT
Leiopus punctulatus	aspsplintbock	VU
Tetrops starkii	askdvärgbock	NT
Cossonus parallelepipedus	stor vedvivel	NT
Trypophloeus asperatus	Aspborre	NT
Trypophloeus discedens	stor aspborre	NT

Åtgärdsprogram för älvängslöpare 2011–2015

(Platynus longiventris)

RAPPORT 6447

NATURVÅRDSVERKET
ISBN 978-91-620-6447-1
ISSN 0282-7298

Älvängslöparen är en av våra mest sällsynta jordlöpararter. I norden är arten känd bara från ett litet område på gränsen mellan Svealand och Norrland i östra Sverige. Under de senaste hundra åren har den bara påträffats vid Nedre Dalälven från Hedemora till Älvkarleby och under senare tid endast i den östra delen av detta område. Arten är i hela sitt utbredningsområde knuten till översvämningssområden längs större floder.

Älvängslöparen är en ekologisk opportunist som utnyttjar det rika utbudet av hoppstjärtar på näringsrik ängsmark som blottas efter översvämning. De främsta orsakerna till tillbakagången under senare tid är reglering och utbyggnad av Dalälven samt upphörd hävd av översvämmade älvängar. Åtgärder som föreslås är restaurering och hävd av lämpliga lokaler samt arbete för att införa en mer naturlig översvämningssregim i Nedre Dalälven.

